

ВАСИЛЬ ПАНЕЙКО

Найконтroversійніша постать серед урядовців ЗУНР. “Людина складної психічної конструкції, проблематична натура, – щоб ужити терміну кілицької романтичної літератури. Людина дуже обдарована, небуденної інтелігенції, великого знання і просто феноменальної начитаності”, – такими словами згадувала Василя Панейка відома Мілена Рудницька. Еволюція його світогляду зазнавала карколомних змін: від прихильника соціалізму до члена Української національно-демократичної партії (УНДП), від прихильника розв’язання українського питання з допомогою Антанти до федерації з Росією.

В. Панейко народився 1883 р. у Золочівському повіті на Львівщині, закінчив Золочівську гімназію і правничий факультет Львівського університету. З юнацьких років поринув у вир суспільно-політичного життя краю, належав до “Академічної громади”, у 1905 р. спробував відновити “Молоду Україну”.

Уперше публічно заявив про себе промовою на Шевченківському святі 30 березня 1905 р. у Львові, яка викликала у суспільстві широкий резонанс. Виступаючи після К. Левицького, він привернув увагу громадськості тезою, що святкування пам’яті великих поетів тільки тоді буде мати якесь значення для суспільності, “коли ті концерти, вечорниці, артистичні продукції справді дадуть нам нагоду відірватися від суєт щоденного життя з його конвенціональними брехнями, з його неминучими – а проте так соромними – опортуністичними уступками, – та коли вони відізнаються в нашій душі острим докором, пекучим соромом, справдешнім жалем за кожду змарновану днину, за кожду хвилину зневір’я до суспільних справ, за кождий момент байдужности до стонів мільйонів закованих людей, до їх боротьби за визволене, до великої мети, яка їм присвічує...”.

Як голова “Академічної громади” В. Панейко, передусім, звернувся до галицької молоді і з прикрістю ствердив: “Хто вглядався в наше жите, отже в те, що ми робили, що читали, чим

інтересувалися, якими ідеалами захоплювались за останні роки після повороту з університетської сецесії, – той неминучо побачив сей занепад ідейности, знижене полету, слабе заінтересоване громадськими справами, – заінтересоване навіть теоретичне – бо про яку-небудь участь нашу в публічному житю нема що й говорити!”.

Критика і невдоволення прозвучали з уст В. Панейка на адресу “старших” українських політиків, згадуючи перипетії сеймової сесії 1905 р., “де серед закулісових переговорів, що велися для вдоволення парвеніївських амбіцій деяких наших сфер, – запропастилась масова, справді широка та єдино успішна акція політична нашого народу та уковались для нього такі пута, що від них ледве чи коли зможемо освободитись”.

Будучи прихильним до модних тоді соціалістичних ідей, він звернув увагу громади на тенденції світової політики: “Цілим цивілізованим світом потрясають раз у раз могучі судороги: промислові кризи та нечувані перу тим величезні змагання між згуртованими в трести капіталістами та зорганізованими в соціалістичні партії робітниками – віщують неминучий кінець теперішнім суспільним порядкам”.

Російською революцією 1905 р. він доводив, що “безсильними й безуспішними остануть усякі змагання самої інтелігенції до політичного визволення так довго, доки освідомлені маси робочого народу у власнім своїм інтересі не рушаться, щоби знівечити противні їм порядки”. Зокрема він вважав, що добилися скасування Емського указу 1876 р. не “смирні петиції української інтелігенції, ані наївні в своїм собачім униженю перед російськими правлячими сферами газетні статті відомого найбільшого галицько-українського дневника, а розбурхані Революційною Українською Партією маси робочого українського люду!”.

Аналізуючи внутрішнє життя галицької суспільності, він найгостріше розкритикував появу клерикалізму “нового “римського” автораменту, – сего холодного та неперебираючого в способах напряду, – ворожого кожному народному рухови, о скільки він не стремить до одної липи, а власне – до піднесення туземної власти римської церкви”. З сумом він підкреслював, що “в нас уже нема, або швидко не стане, – не то сих попів із

Франкових “Панських жартів”, котрі з мужиками ділили долю й недолю, а й тих попів із 60-х років минулого століття, що захоплені Шевченковою поезією, показали впливовим чинником у нашому національному освідомленню та сяк чи так зважилися на поступі нашої галицької суспільности. Замість них маємо вже представників інтернаціональної “*ecclesiae militantis*””.

Наприкінці промови В. Панейко закликав прогресивну молодь стежити за проявами “всесвітньої боротьби за визволення народніх мас, коли розширимо й поглибимо свій особистий і громадський світогляд та приготуємось ось так до діяльної участі в сім культурнім руху, якого остаточною і великою метою – соціалізм”.

У статті “Із проблемів соціаліста” В. Панейко згадував про те, як він із своїми ровесниками ставав соціалістом у період навчання у старших класах гімназії. “Дорога до нашого соціалізму йшла через лектуру дуже нерівних із погляду на їх дійсну вартість газет, брошур, книжок. Отже: “Громадський голос” та “Жите і слово”, – Дікштайн і Лібкнехт, дрібніші твори Маркса, Енгельса, Ляссаля, – Бебелева “Жінка” обік Зомбарта (Соціалізм) і Шерле (Osmitessenz), а поруч сього Драгоманов із своєю вірою в поступ людства, тай багато дечого подібного. Все те конзумувало ся нами в висших клясах гімназії з величезною жадобою, все приймалося “без лукавого мудрування”, з молодечим ідеалізмом, який вистарчав не тільки на те, щоб собою закрити та виповнити суперечности й прогалини в новоприйнятому світогляді, а й на те, щоб дати молодим хлопцям розмах на дальше жите, – щоб визначити про се я пересвідчений бодай у найзагальніших точках напрям наших суспільних поглядів, почувань і діл на ціле жите”.

Виходячи з гімназії, В. Панейко та його однодумці мали вже “твердий, науковий, єдино достойний поступової новітньої людини” світогляд: ми були по своїм суспільним поглядом соціалісти, по своїм релігійним – атеїсти, по етичним – “егоїсти”, загальне ж “розуміне” світа дав нам ніхто иньший, як природничий матеріалізм”.

Проте вони швидко переконалися у своїй помилці: їх світогляд не був таким “твердим”, постійним: “А замахы йшли один за одним: правда не з того боку, з якого ми по гімназійній

традиції найбільше боялись, а саме “не від “катихитів”, не від “клерикально-реакційних писань. Твердість нашого світогляду змякла, та й далі розсипалася під зовсім іншим напором їх з боку, з якого ми найменше сього надіялися. Першою подала ся взад та далі зовсім розсипалася та сторона нашого світогляду, що її виповняв “природничий матеріалізм”.

Чи є соціалізм наукою? – Над таким питанням далі роздумував В. Панейко. Проаналізувавши окремі праці Канта, Конта, Маха, Енгельса, Маркса, у статті він все ж прийшов до висновку, що соціалізм є “не науковим”, а “реалістичним”, зокрема, він вважав, що К. Маркс був першим великим реалістом у соціалізмі, “людиною, що вивела соціалізм із світа мрій та стягнула його на реалістично-історичний ґрунт”.

У 1906–1908 рр. він поступово еволюціонував до прихильника національно-демократичних ідей, вступив до лав УНДП. “Грубо помилявся б той, хто до д-ра Панейка підходив би з категоріями “громадського діяча”, “державного мужа” чи “провідника”, – писала про нього М. Рудницька. – Він не мав провідницьких прикмет і не претендував на них. Засідання, збори, дискусії – все було чуже йому. Проте В. Панейко вмів, як мало хто з сучасних його земляків, писати: “Кожну статтю, кожну записку випрацьовував основно, різьбив кожне речення, але те, що виходило з-під його пера, – це були високоякісні речі”. Саме співпраця з “Літературно-науковим Вісником” і “Ділом” приносила йому найбільше задоволення. Тематичний спектр його публіцистики був доволі широкий – від науки до огляду останніх політичних подій.

Розпочав В. Панейко свою співпрацю з “Літературно-науковим вісником” статтею “Філософія оптимізму”. Назву він позичив в Іллі Мечнікова з праці “Студії над людською природою,” яка вийшла 1903 р. французькою мовою. Стаття В. Панейка – це, радше, реферат книги І. Мечнікова.

В. Панейко виступив проти тих, хто говорив про “банкротство науки”, хто бачив безсилля науки у розв’язуванні моральних і філософських питань, хто вважав, що наука зуміла лише зруйнувати основи релігії, а тим самим відібрала людству ту розраду, яку воно черпало в релігії. Пізнання людської природи, на думку І. Мечнікова, було єдиним виходом із розумової кризи

тогочасної дійсности. Наука, яка доведе нас до такого пізнання, за словами В. Панейка, “покаже нам також способи, як усмиряти суперечности, та дасть нам вірну картину життя й смерті”.

Захоплений філософськими поглядами І. Мечнікова, В. Панейко підкреслював: “Наука се провідниця життя! Вона переведе людину від уродження до смерти, вона дасть їй спроможність розвитку всіх сил і здібностей тіла й ума, вона звільнить її від розстрою між її путем і волею, її бажанєм і спроможністю, вона дасть людині спокійну, природну старість, а сварливих і невдоволених старців перемінить на всіми поважаних філософів, яких житевий досвід стане важним чинником у суспільному життю людства”. Для В. Панейка праця І. Мечнікова була цікава новими, оригінально дослідженими фактами, сміливими думками на суспільні та філософські питання: “Пошана перед чужою думкою, вирозумілість для поглядів, із якими автор не годиться, та передовсім дух любови до страждаючого людства, той дух суспільно-реформаторський, що ним навіяна ціла книжка Мечнікова, – роблять її автора нам якимсь мов би рідним, мовби братом”.

9 травня 1905 р. минуло сто років з дня смерті Фрідріха Шіллера і цій даті В. Панейко присвятив однойменну статтю. Говорячи про велич “найбільш німецького, найбільш національного поета”, він зауважив, що “справді медвежу прислугу зробили й роблять Шілерови – той кождому великому поетови – ті, котрі намагаються його почитати... безмисним повторюваннем його висловів або тенденційним складанем його фраз в агітаційні хрестоматії по програмі своєї партії, свого суспільного чи політичного напрямку”.

В. Панейко намагався змалювати велич Шіллера на тлі культурних і суспільних відносин Німеччини XVIII ст. За його словами, німецький ідеалізм згаданого століття відновив думку про достоїнство людини. Саме ця ідея і пронизувала поетичні та філософські твори Шіллера: “Вляти в людство нового духа, повернути йому його гідність і достоїнство”, отсе провідна ідея Шіллерових писань: від революційних “Räuber” до свободолюбного “Вільгельма Теля”.

Дискусійною виявилася стаття В. Панейка “Національне вихованє” (Львів, 1911), приводом до якої стала відозва

“Центрального комітету молодіжи середніх шкіл”, видана до “товаришів і товаришок” з нагоди роковин події 12 квітня 1908 р. (замаху М. Січинського). У ній підкреслювалися три тези: 1) “Наші батьки так затьмили нам наші уми, що гук з 12 цвітня лише збудив нас. А він повинен був бути сигналом до шаленого закінчення борби. Але не так сталося. Наші проводирі зараз же почали зализувати рану, яку завдав Мирослав, і за сю безхарактерність стріне їх довічна ганьба...”. 2) “Терор не є щось нового ані так (!) страшного. Терору уживали старинні Римляни, уживала церква католицька за часів інквізиції, уживала кожда партія, поки не здобула собі владу”. 3) “Та щоби до загальної революції можна дійти, так її мусять випередити поменні вибухи і одиничні акти... Треба приступити ... до революційної пропаганди між народом ...”.

У цій відозві В. Панейко виділив два елементи: анархізм і культ М. Січинського, які рішуче засудив. Він шкодував, що жоден з національних органів не визнав за потрібне і можливе засудити не тільки урядову нагінку, але й сам зміст цієї відозви.

Розмірковуючи над потребою виховання молоді, В. Панейко заострив увагу над завданнями школи і суспільства щодо реагування на такого роду дії гімназистів. Він вважав, що “кожда одиниця з-поміж учительства, котра бачить лихо і хоче йому зарадити, знайде вихід той, коли візьметься за працю. Коли ввійде серед молодіж, зацікавиться тими питаннями, котрі цікавлять молодіж, коли над питаннями сили поважно попрацює. Ніколи не запізно. Робота є для кожного в своїй області має тисячу нагод кермувати національно-суспільним вихованням молодіжи”. Перед учителями, на його думку, “розкривається обов’язок освідомлювати шкільну молодіж про націоналізм і патріотизм не заговорів, але патріотизм праці [...]. Треба розрізнити справжній націоналізм і патріотизм від націоналізму й патріотизму хробачливого”.

Для реалізації мети – здобуття національної державності, за словами В. Панейка, могла бути тільки “безрозмірна, щоденна, позбавлена геройської пози праця над соціальним, господарським і культурним подвиженням нашого народу”.

Цікавився В. Панейко науковими проблемами історії й теорії статистики. Він глибоко вивчив дослідження бельгійського астро-

нома і статистика А. Кетеле, його теорію статистично-соціальних законів, а також праці А. Вагнера, В. Зіммеля, В. Лексіса та ін.

Об'єктом його зацікавленнь стала політологічна проблема “органічної боротьби між стремліннями демократії й олігархії”, нерозривність цих двох тенденцій в житті громади.

Аргументуючи актуальність даної проблеми, автор вдався до історичних подій в Галичині у першому десятилітті ХХ ст. Зокрема він наголосив, що великими надіями супроводжувала свого часу вся українська суспільність у Галичині агітацію за виборчу реформу до Державної ради; з неменшими надіями українці виряджали послів до першого “народного” парламенту Австрії, оскільки “мав наступити на країну період демократії, а з нею мали прийти всі політичні й суспільні благодати “народного правління”. Прихильники загального й рівного виборчого права вірили, що з його здійсненням ліквідується панування олігархічного гуртка, “жемінки великої польської шляхти”, та в країні переможе демократія. Українські прихильники виборчої реформи поклали надію на національне визволення з-під влади чужої олігархії та на національно-політичну рівноправність у краї. Проте дуже швидко в українському (як і польському) демократичному таборі відбулися процеси, – які, якщо не розбили віру в дійсну демократію, то посяли скептицизм і обережність щодо демократичної діяльності народних представників. У суспільстві виникли гострі суперечки між гуртом партійних послів та загалом партії в справі політичної тактики в Державній раді. Саме на живих прикладах галицької історії В. Панейко намагався показати з теоретичного боку типове для всіх народів явище – органічну боротьбу “між стремліннями демократії та олігархії”.

Симпатії В. Панейка на боці демократії. Він був переконаний, що “демократія – ідеал, такий ідеал, само змаганє до якого дуже корисне кожній суспільности. Кожний демократичний рух виникає з сірої юрби – часто проти волі проводирів – цілий ряд чільних одиниць, котрі з принципу або з інстинкту раз-у-раз на ново “ревізують” старі авторітети, наглядають їх діяльність і запобігають ось так народному лихови. Демократія зістається ідеалом кожного молодого, народного руху, і се не тому, наче б народна маса не могла помилятися, а тому, що справдішній

демократичний порядок заохочує кожного до діяльності й критики та дає запоруки проти схиблення без порівняння певніші, ніж аристократичний або бюрократичний лад, у якому увага на авторитет “власть імущих” вдержує при життю й плекає разом – лихе й добре”.

В. Панейко був достатньо обізнаним з тогочасними політологічними концепціями В. Гайне, Р. Міхельса, Е. Бернштейна, Л. Кульчицького.

Найкритичнішою з-під його пера вийшла рецензія на брошуру В. Пачовського “Українці як народ”. “Читаєш брошурку й дивуєшся, – підкреслював він, – як зумів автор на 16 сторінках накопичити стільки абсурду, виявити стільки неуцтва саме з того обсягу, який йому забажалося трактувати”. Абсолютно погодився він з оцінкою І. Франка цієї роботи Пачовського як “книги абсурду”, а також з думкою про вагу історичної традиції та “пошани для своєї минувшини для національного життя, але “по що компрометує її автор таким недоладним мотиванем”.

Далеко не поступається рівнем критики рецензія на працю І. Копача “Що то таке людське думане? (відбиток з “Учителя”, Львів, 1906). Зокрема він дискутував над твердженням І. Копача про те, що “логіка є частиною психології” і про “ідеал у соціології”. На його думку, могла би бути праця І. Копача корисна, “якби він у новому виданню повикидав із неї всякі незв’язані з поставленою темою свої екскурси, а полишив тільки сам психологічно-логічний виклад”. У своїй праці І. Копач висловив бажання написати шкільні підручники з логіки і психології. В. Панейко застерігав його від цього і вважав оптимальним видати добрі переклади підручників, якими тоді користувалися в Європі: “Тільки ж се мусив би зробити хтось иньший, а не д-р Копач, – наполягав В. Панейко. – Мова в його брошурі погана, типу т.зв. галицько-рутенського, стиль такий недбалий і рапавий, що іноді дивуєшся, що таке могло вийти з рук учителя української гімназії”.

У статті “З сучасної літератури про етику” В. Панейко охарактеризував праці А. Менгера і К. Каутського, їх критику І. Канта з проблем теорії пізнання та етики, моралі та права. Аналіз праць цих авторів переконав В. Панейка, що “зі справдішньою мораллю суспільний порядок немає нічого спільного”.

У рубриці “За границею” В. Панейко аналізував останні міжнародні події, зокрема прусський експропріаційний закон; пруссько-польські відносини, англійський аграрний закон, політичні події в Португалії, Угорщині, справи в католицькій церкві.

Наприкінці Першої світової війни Є. Петрушевич як голова УПР направив В. Панейка до Швейцарії з метою встановлення контактів з урядами Антанти. Виник навіть план утворення з українських полонених в Італії військової частини для боротьби на боці Антанти. Проте на такий рішучий крок Є. Петрушевич не наважився.

Після призначення 10 листопада 1918 р. державним секретарем закордонних справ, В. Панейко докладав чимало зусиль для налагодження відносин ЗУНР і США. Уряд, передусім, апелював до країн Заходу, посилаючись саме на 14 пунктів В. Вільсона і загрозу поширення комуністичної влади. Про це говорив В. Панейко у розмові з англійським дипломатом Сейворі у Швейцарії. Уряд ЗУНР намагався, за словами історика О. Павлюка, використати суперечки, що існували між Англією і США, з одного боку, та Францією, з іншого.

Обидві республіки після проголошення Злуки УНР і ЗУНР спільним фронтом виступили на міжнародній арені. Подвійність дипломатичних представництв допускалася лише у тих випадках, коли “сього вимагають спеціальні інтереси сеї чи іншої частини”, зокрема у Відні, де представники ЗО УНР брали участь у роботі Ліквідаційної комісії з розподілу активів і майна колишньої Австро-Угорщини. Для забезпечення інтересів ЗО УНР у кожній комісії гарантувалося місце галичанину. Державний секретар закордонних справ ЗО УНР В. Панейко став “товаришем” голови наддніпрянського зовнішньополітичного відомства і був призначений заступником голови надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку конференцію. 30 березня 1919 р. у Станиславові на спільному засіданні Державного секретаріату ЗО УНР, а також членів Директорії і Ради народних міністрів УНР, було ухвалено інструкцію, пункт IV якої підкреслював, що “українська дипломатична місія для участі в Мировій конференції є спільною для обох частин України [...] та заступає на конференції цілісність української справи”.

Після приїзду державного секретаря ЗО УНР закордонних справ В. Панейка до Парижа в другій половині березня 1919 р. представники Польщі на конференції дещо втратили свою монополію на інформацію про події на польсько-українському фронті. Галицький уряд покладав великі надії на конференцію.

В. Панейко намагався підтримувати тісні контакти з представниками США і Великобританії. У листі до В. Вільсона від 13 березня 1919 р. він повідомляв про зрив польсько-українських переговорів у Львові й упередженість Бартелемі до українців, на якого і поклав усю відповідальність за негативний результат цих переговорів. Держсекретар ЗО УНР підкреслив, що українці Галичини погодяться на лінію перемир'я, якщо вона відповідатиме Вільсоновим принципам, тобто польсько-українському етнічному кордонові. В. Панейко отримав відповідь, де говорилося, що президент Вільсон уважно вивчить усе викладене в телеграмі, і в Галичину буде вислано спеціальну міжсоюзну місію.

Проте з перших днів роботи спільної української делегації помітним стало дистанціювання на міжнародній арені галицької справи від загальноукраїнської. Ініціаторами цього у травні 1919 р. стали В. Панейко і С. Томашівський. Заснувавши окреме бюро без відома голови української делегації Г. Сидоренка, вони фактично діяли самостійно. Коли ж їхня закулісна діяльність стала відомою решті членів української делегації і стала предметом обговорення на внутрішньому засіданні делегації, В. Панейко прямо заявив, що в галицькому питанні він “має право виступати сам і без делегації”. За словами дослідника О. Павлюка, причина зміни курсу галицькими представниками полягала, передусім, у тому, що в Парижі стала очевидною безнадійність позитивного розв'язання українського питання. (Українська делегація прибула на конференцію без формального запрошення, не була визнана і могла розраховувати лише на неофіційні відносини з іншими делегаціями).

Офіційні та неофіційні контакти між українськими й американськими делегатами не дали очікуваного результату. Коли 30 червня 1919 р. В. Панейка і А. Марголіна вперше і востаннє запросили на засідання американської делегації, державний секретар США Лансінг був відвертим: “США не визнають незалежності

України навіть тимчасово, аж поки українська делегація не досягне відповідної угоди з адміралом Колчаком”.

Пересвідчившись у небажанні Заходу розв’язати українське питання, В. Панейко вирішив шукати вихід у порозумінні та федерації з некомуністичною Росією. Найгрунтовніше він сформулював свої погляди згодом у праці “З’єдинені держави Східної Європи. Галичина й Україна супроти Польщі і Росії”.

В. Панейко вважав, що самостійність України в “протиросійській концепції (Петлюра–Піلسудський–Донцов) є неможлива до здійснення з незалежних від нашої волі природних і міжнародних причин”. Відкидаючи її як “безнадійну, неморальну й шкідливу”, він відстоював концепцію самостійності української держави в “організаційнім зв’язку з так само самостійними державами великоруського народу й інших народів бувшої царської імперії в Європі і в Азії. Се – самостійність Соборної України в згоді з історичними, міждержавними і геофізичними умовами існування української землі й людності. [...] Україна й Московщина, чи їм се мило чи немило, призначені природою жити з собою в зв’язку ближнім ніж з іншими державами й народами, призначені бути спільниками, в одній імперії, призначені здійснити кожда свою самостійність у рамках сеї спілки”.

Для реалізації цього задуму він вважав необхідним, передусім, “сотворити психологічні передумови співробітництва українського й великоруського народів – перше практичне завдання всіх тих кругів і одиниць в таборах, які розуміють природні, історичні й політичні конечності і які бачать здійснення державної самостійності свого народу в зв’язку з народом другим”. Він усвідомлював всю складність цього завдання, оскільки “з обох сторін є чимало людей непримиримих, засліплених, ворожих усякому компромісови. З обидвох сторін призбиралось немало погорди й ненависти. Ще досі ведеться з обох сторін робота цькування”.

Передумовою реалізації цього задуму, на його думку, мало бути те, що “великоруська сторона мусить відовчитись грати роль пануючого племені; мрії про русифікацію України мусять закинутись раз на все. З другого ж боку тільки ті українські політики можуть побоюватись русифікації від федеративного (чи іншого) зв’язку з Московщиною, в яких немає дійсної

віри в живучість української національної стихії. В кого така віра є, той спілки з Московщиною, та й ще після розбурхання українського національного чуття війною й революцією, – бояться не стане”. Він не вірив у втілення утопічного комуністичного ідеалу більшовицькою революцією, яка не здійснила “Царства Христового на землі”.

Василь Панейко був першим із західноукраїнських політиків, який відверто спрогнозував розв’язання українського питання шляхом вересневого 1939 р. “визвольного походу Червоної армії”: Виратувати Східну Галичину, визволити її нещасну українську людяність і її варстат праці, землю, з-під наїзду, може тільки оружна сила на Варшаву і на Збруч.

Силу ту виставити і четвертим розбором Польщі звести сю паразитну державу до польських етнографічних границь може тільки державна й військова організація, яка обійме землі між Чорним і Білим морем, будь вона відновленою на нових основах “російською” державою національностей, федерацією, конфедерацією чи під новою якоюсь формою зв’язаним – тісним і тривко забезпеченим союзом держав української, великоруської, литовської і інш[их]. Се єдина дорога до визволення Східної Галичини й інших жертв польського паразита. Іншої дороги немає. Хто каже інакше, той свідомо або несвідомо дурить себе й інших, той говорить неправду або знімається пусканням миляних баньок”.

За словами І. Кедрина, існує загальне переконання, що Зятківський договір УГА з Денікіним 24 жовтня 1919 р. – “це насправді плід духа В. Панейка і що орієнтація д-ра Є. Петрушевича на Росію зформувалась під впливом листів В. Панейка, що приходили з Парижу”.

16 грудня 1919 р. В. Панейко, С. Томашівський, О. Кульчицький, А. Петрушевич заснували офіційно окрему делегацію ЗО ЗУНР на Паризькій мирній конференції. В. Панейко взяв участь разом із представниками П. Скоропадського у заснуванні Українського національного комітету в Парижі, що проголошував своєю метою “воскресіння України в етнографічних границях, з’єдиненої в федеративній формі з могутньою Росією”. Він нав’язав також контакти з паризькими представниками Російської політичної на-

ради С. Сазоновим і В. Маклаковим і за їхнім посередництвом намагався здобути прихильність США. Проте наприкінці травня 1920 р. В. Панейка було усунуто з посади голови галицької делегації в Парижі, а незабаром уряд ЗУНР офіційно відмежувався від будь-якої причетності до утворення і діяльності проросійського Українського національного комітету.

На початку 1925 р. В. Панейко очолив редакцію “Діла”, але перебував на посаді редактора лише два тижні. Конфлікт у “Ділі” був спричинений радше вдачею і поведінкою В. Панейка, ніж політичними розбіжностями. Він не провів з членами редакції жодної наради, не цікавився їхньою працею, а “залишив їх на призволяще, щоб кожний писав, що хоче, замикався від першого дня на ключ у своїй кімнаті, де писав щоденно передову статтю і віддавав її до друку, не інформуючи і не обговорюючи з членами редакції гостро актуальних тоді і складних питань внутрішнього українського життя та ставлення редакції до поза українських справ”. Він мав м’яку вдачу й у поведінці з людьми був надзвичайно делікатним. Але ця чутливість поєднувалася з його “неврастенічною вдачею і через те він був страшенно важкий у співжитті та ще важчий у громадсько-політичній співпраці. Зокрема, він міг умовитися прийти на засідання, на якому мав проводити, або звітувати, але замість того, він втік кудись, де його не можна було знайти (найчастіше на Високий Замок)”.

Одним з найпостійніших (ще зі Золочівської гімназії) друзів В. Панейка був О. Назарук. У листуванні з В. Липинським він неодноразово згадував В. Панейка. Після публікації у соціал-демократичній пресі відомого листа О. Назарука до Є. Петрушевича від 1 серпня 1923 р., В. Панейко у листі до О. Назарука написав: “Се неморально писати компліменти Петрушевичови, котрий так само злий коли не гірший як Кость Левицький”. Своїми міркуваннями навколо цього листа В. Панейка, О. Назарук поділився в листі до В. Липинського: “Тим часом той же сам Панейко значно довше мав до діла (як редактор “Діла”) з одним і другим і ніколи ні слова критики не написав проти ні одного з них, а мені пише, що се неморальне, хоч я про одного з них написав так, як він думав, що до другого, то, по-перше, не мав доказів таких як проти Костя,

по-друге, сальвувати ж треба бодай оглядністю в формах бувшого голови держави, бо тоді вийде чортзна-що”.

О. Назарук мав намір прихилити В. Панейка до гетьманського руху. У листі до В. Липинського від 14 січня 1925 р. О. Назарук підкреслював: “Дуже придалося б здобуття “нашими людьми “Літературно-Наукового вістника” у Львові. Тепер там є Панейко і Кривецький, причалить Крип’якевич. Спробуйте обіцяти Ваше співробітництво, я обіцяю своє (безплатне!). Описи подорожей – маю їх трохи готових, коли редакція перейде в руки Панейка або Кривецького. Се може їх спокусити. А здобутки того органу в краю мало б велике значіння для поширення не тільки ідеї, але й організації гетьманської в краю”. Через три тижні О. Назарук знову повернувся до цього питання в листі до В. Липинського від 4 лютого 1925 р.: “Чую, що Панейко 14 днів видержав у “Ділі” і пішов! Шкода!... Добре було б якось Панейка на редактора “Літературно-Наукового Вістника” пхнути. Але як? Тоді він, Ів. Кривецький, Ів. Крип’якевич могли б там у Львові творити малий гурток, здібний до праці і мали б поле до неї”.

Залишення В. Панейком посади редактора “Діла” було несподіванкою для О. Назарука. “Вістка про такий скорий провал, – писав О. Назарук В. Липинському 16 лютого 1925 р., – була для мене дуже прикра. А ще до того, коли я побачив, як се відбилося на всіх органах тут! Усі перестали писати так, як досі писали, проти большевизму: мовляв край інакше хоче! З того наука: Панейко за сильно і за скоро “гатив”, або діяв необережно. Се також тип лайки гурагана свого роду. Недооцінив булькотання хаосу та його сили. А шкода тої позиції в “Ділі”, одинокім дневнику в нашій країні. Його упадок утруднив тут і мені становище, бо всі знають, що Панейко мій товариш”.

5 грудня 1927 р. О. Назарук з жалем писав до Липинського: “турбує мене Панейко, котрий в дуже скорім темпі наближається до СРСР і видумав собі історію про те, що большевики до 5 літ займуть Галичину і т. ін. Біда чи нервозність жене його туди чи одно і друге? На мене мабуть погнівався і вже давно не відписує. Що Ви думаєте про нього? Тяжко мені в нім зорієнтуватися, я симпатизую з ним далі, але його рівночасні похвалювання католицизму й нахили до большевизму дивують мене дуже. Се

один з найлуччих галицьких публіцистів, може найлуччий і тому його скоки дуже зле впливали б на молодь, якби стали явні”. 11 лютого 1928 р. він повторив своє занепокоєння “Панейко робить своїми статтями вже на всіх дуже прикре враження”.

За словами І. Кедрина, він був впертим у своєму політичному русофільстві, і через те виник конфлікт між ним і громадянством. Повернувшись зі Львова до Франції, після короткого періоду його останнього головного редакторства у “Ділі”, надрукував яскраву русофільську статтю про необхідність українсько-російської федерації у “Последніх новостях” Мілюкова у Парижі. Під тиском обурення з краю він помістив там другу статтю, в якій з’ясовував, що мовляв, вважає можливою федерацію України з Московщиною тільки через українську державність. Але згодом з’явилася стаття “в одному німецькому часописі у Відні” (І. Кедрин) на тему національно-політичних відносин у Східній Європі, де висловлено погляди, подібні до теорії про “триедину націю”. В. Мудрий твердив, що це він розшифрував криптонім, яким була підписана стаття, заявляючи, що це дівоче прізвище дружини В. Панейка і що автором тієї статті був сам Панейко. Після появи тих статей В. Панейко, який завжди був зв’язаний з “Ділом”, перестав бути його паризьким кореспондентом. Він відійшов також від українського життя у Франції.

Поразки Франції на початковому етапі Другої світової війни були “шоком” для нього, який вірив в її післяверсальську потугу і роль “жандарма Європи”. Деякий період В. Панейко висловлював пронимецькі симпатії, зокрема під час розгрому в Польщі у вересні 1939 р. Це він щиро висловлював під час відвідин Львова після приходу німців влітку 1944 р. Можливо, що раптові пронимецькі симпатії спричинили йому труднощі, коли він змушений був емігрувати до США “обернулася воєнна карта і що це приспішило та може, й спричинило його переїзд до США”.

Переїхавши до США під кінець Другої світової війни, українським життям не цікавився, ніякого контакту з українською громадою не шукав. Зустрічався з колишнім членом Дирекції видавничої спілки “Діла” інженером Ю. Мудраком, Л. Мишугою, Р. Осінчуком, О. Ревюком. У Нью-Йорку В. Панейко вчителював у школі мов Берліца, викладаючи німецьку й французьку мови.

М. Рудницька радила В. Панейку перед його виїздом до Венесуели написати спогади. За словами І. Кедрина, “Панейко признавав, що це манить, але він не мав сили волі, а ні терпцю взятися за це діло, так само, як не мав їх усе життя”.

Література: Панейко В. Фільософія оптимізму // Літературно-науковий вісник. – 1904. – Т. 27. – Ч. 2. – С. 79–91; Панейко В. Фрідріх Шіллер; У соті роковини його смерти // Там само. – 1905. – Т. 31(II). – С. 84–89; Панейко В. Из проблемів соціаліста // Там само. – 1906. – Т. 35. – С. 409–420; Панейко В. Пачовський В. Українці як народ (рецензія) // Там само. – 1907. – Т. 38. – С. 551–553; Панейко В. Копач І. Що то таке людське думанє? // Там само. – 1907. – Т. 40. – С. 548–551; Панейко В. З сучасної літератури про етику // Там само. – 1908. – Т. 42. – С. 521–532; Панейко В. З проблемів теорії пізнання і метафізики // Там само. – 1908. – Т. 43. – С. 489–500; Панейко В. Культура і критика // Там само. – С. 271–287; Панейко В. До питання про реалізм і ідеалізм в літературі // Там само. – 1910. – Т. 49. – С. 63–68; Панейко В. Из соціольогії початків держави // Там само. – 1910. – Т. 50. – С. 242–251; Панейко В. Бергзон і романтизм в думанні // Там само. – 1911. – Т. 54. – С. 260–283; Панейко В. Історіософія Канта // Там само. – 1912. – Т. 57. – С. 39–43.

Ігор Соляр